

Host – 5. 12. 2008 – Tomáš Vučka

Smích Josefa Váchala

Josef Váchal: Tři písně Antonína Koniáše. Praha, Paseka 2008.

Váchalovo okouzlení expresivitou barokního kazatelství, estetikou děsu i apokalyptikou se výrazně odráží v jeho Třech písních Antonína Koniáše, parafrázujících jezuitovu Cytaru Nového zákona (1727). Publikace, vydaná jako faksimile originálu z roku 1919 a sestavená ze tří drobných knih (Píseň o smrti a soudném dni, Píseň o mukách pekelných a Píseň o slávě nebeské), zapadá do dlouhé řady váchalovských zpracování barokních literárních žánrů a svého autora znovu ukazuje jako tvůrce spojujícího ve svém literárním a výtvarném výrazu přetíženou a dynamickou dikci barokního slohu se zkratkovou bizarností moderní kresby.

Drobný veršovaný text, který čtenáře provádí podobami smrti, pekelnými běsy i spočinutím na Výsostech, významově doplňují výrazně kolorované akvarely a perokresby, zachycující v několika krátkých tazích obrysy postav, umrlců, pekelníků i andělů na nebeské báni. Je pro Váchala příznačné, že kresby se s textem propojují do jediného estetického celku, drobné výtvarné motivy často vystupují z prostoru kreseb a pronikají do textu mezi jednotlivé verše i slova, jejichž písmena jsou rovněž graficky ozvláštněna. Dodejme, že i v tomto přetékání obrazů ze svých ploch se projevuje Váchalův cit pro barokní narušování míry a rámců, které je pro malířství baroka příznačné. Expresivita autorova postbarokního jazyka i obrazů („Kříže! Skřípce, Šibenice / klády, kola srubují! / Palečnice a vidlice, / řetězy pouta kují.“), které text evokuje, kontrastuje s mnohdy téměř naivní prostotou akvarelů a perokreseb, odlišujících se od pochmurnosti jeho známých rytin. Zatímco dřevoryty Váchalovy Šumavy umírající a romantické sugerují především atmosféru tíže, rozkladnosti šumavských slatí či démoničnost neprostupných lesů, zatímco jeho akvarel Příchod antikrista (před 1910) evokuje barevnou škálou bizarnost orientálních božstev a perokresba Zoufalství (1907) stylizovanou postavou sebevraha připomíná paralýzu dekadence, z kreseb ve Třech písních zní navzdory barokizující dikci textu především smích.

Váchal se noří do baroka, křísí jeho děsu, dává formu démonům a pekelníkům, ale současně s přesvědčením o estetické i spirituální nevyčerpatelnosti barokního vnímání světa se právě baroku dokáže smát, a tím jeho ztěžklé tvary osvobodit. Bizarní kresby odlehčují své vlastní náměty podobně jako texty ztrácejí svou vážnost, a meditaci nad smrtí, pekelným trýzněním i spočinutím v roztomile boubelatém nebi převádějí do hravého listování katolickou věroukou. Umrlci, otevřené rakve nebo ploužící se mátohy vystupují z kreseb v karikujícím podání, jež na rozdíl od melancholie jiných Váchalových prací obnažují smrt jako cosi směšného, neboť lidského. Z rakví neohrabaně lezoucí housenky a žížaly, čerti přitrouble se usmívající nad kotlíkem s lidskými těly nebo karikatura Koniáše kázajícího v řetězech, to vše posouvá démoničnost barokní spirituality do roviny, v níž se člověk směje, neboť již ví, již prohlédl tragikomičnost lidské existence. Baroku tento rozměr nechyběl a Váchal jej nejenom přesně vycítil, ale také geniálně zpracoval do svého uměleckého výrazu.

Se smíchem skrytým do Váchalových perokreseb a akvarelů koresponduje rovněž textová stránka díla. Verše svou jednoduchou formou připomínají nejen rýmy bridelovského charakteru („Měj se tedy dobře světe / žehnám se opět s tebou. / Předivně se v tobě plete, / nebeřeme nic s sebou. / Všickni mřeme, k hrobu jdeme, / chudí též i bohatí...“), ale také kramářské písně a báchorky. Zdánlivý primitivismus veršů a neumělost rýmů vytvářejí zvláštní kouzlo nenucené prostoty inspirující se v textech lidového baroka, k jejichž estetice a slohu měl Váchal obzvláště

blízko: „Když počnou štymovat hlasy, / ach, jaká to muzika, / vstávají na hlavě vlasy, / kdo zaslechne, utíká. / Co kůň kvičí, co slon řičí, / co kocaři mňoukají. / Tento kváká, onen kráká, / tito pak kokrhají.“

Váchalův smích není projevem nebezpečného satanika, jak dřevorytce nazýval Deml, ale spíše usměrněním děsů a hrůz. Tak jako v představách sv. Jana Bonaventury Kristus coby cytara na kříži svými strunami lásky krotí lidstvo, tak Váchal svou parafrází Koniášovy Cytary Nového zákona krotí strach, peklo i strnulou vážnost lidské existence. Té konečně tváří v tvář tajemstvím, jež ji obklopují a s nimiž se Váchal tak rád setkával při spiritistických seancích i na cestách šumavskými pralesy, nic jiného než smích nezbyvá.